

Po stopách kritičiek: Zora Jesenská a Alžbeta Göllnerová ako kritické hlasy tridsiatych rokov 20. storočia

Adriána Pešková

PEŠKOVÁ, A.: In the footsteps of female critics: Zora Jesenská and Alžbeta Göllnerová as critical voices of the 1930s

SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 73, 2026, no. 1, pp. 61-76

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2026.73.1.5>

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5706-3650>

Open Access: Licensed under Creative Commons Attribution 4.0 (CC-BY 4.0)

Keywords: criticism, literary criticism,
1930s, the woman question, Zora Jesenská,
Alžbeta Göllnerová-Gwerková

The article offers a probe into the critical work of Alžbeta Göllnerová-Gwerková (1905–1944) and Zora Jesenská (1909–1972) in the 1930s. Its aim is to analyze the literary-historical and sociological contexts of their entry into the sphere of criticism, as well as selected texts in which they responded to tendencies in mainstream literary-critical thought while also opening themselves to broader engagements with social and cultural criticism, revealing their understanding of criticism as part of the ethos of the democratic state. Methodologically, the study draws on the concept of the phasing of female identity (Libuše Heczková) and the postcritical concept of working with texts (Rita Felski), tracing the gradual transformations that prepared a stable background for women critics' critical work in the 1930s. In its analytical section, the article examines two thematic areas: the points of departure for the more active engagement of these actors in the women's emancipation movement and their dialogue with the mainstream criticism of the period through reflection on shared questions, where the "pulsation" of literary development becomes visible, including with regard to the self-regulation of criticism.

Kľúčové slová: kritika, literárna kritika, tridsiate
roky 20. storočia, ženská otázka, Zora Jesenská,
Alžbeta Göllnerová-Gwerková

Pulzovanie literárneho vývinu slovenskej literárnej kritiky malo svoje „zákruty a meandre, ktoré spôsobujú jeho zrýchlenie alebo spomalenie, jeho životodarnosť či zahŕňajúcu stojatosť“ (Petrík 1981: 31) – kritika sa formovala a konceptualizovala nielen progresívne ako nositeľka zmeny, ale aj regresívne, keď zmeny brzdila alebo dokonca hatila. Generácie literárnych kritikov od Jozefa Miloslava Hurbana¹ cez „rozhnevaného kritika“ Alexandra Matušku až po súčasných literárnych kritikov prirodzene nastoľovali a nastoľujú otázku o povahe zmieneného „pulzovania“ naprieč dejinami slovenskej literatúry. Príspevom z českého prostredia je napríklad monografia Libuše Heczkovej *Píšíci Minervy* (2009), ktorá do radu etablovaných literárnych kritikov nanovo uviedla mená niekoľkých českých literárnych kritičiek.

Pri pohľade na pulzovanie slovenskej literárnej kritiky sa ukazuje podobná potreba – v porovnaní so súradnicami mien popredných slovenských literárnych kritikov, akými boli už spomenutí J. M. Hurban a A. Matuška, no takisto napríklad Svetozár Hurban Vajanský, Štefan Krčméry, Michal Chorváth, Andrej Mráz, Jozef Felix či Milan Hamada, nachádzame v antológiách slovenskej literárnej kritiky a esejistiky početne menej žien.² Tridsiate roky 20. storočia ako oblasť výskumného záujmu si pritom nevolím náhodne: práve v tomto desaťročí nastupuje generácia autoriek a literárnych aktérok, ktoré už nie sú vzdelávané len „doma pri kozube“,³ ale mnohé z nich sa stali aj univerzitnými poslucháčkami.⁴ Nejde o komplexné mapovanie vývinovej trajektórie ženskej literárnej kritiky ani o dôslednú dokumentáciu jednotlivých kritičiek, ale skôr o sondu do tvorby vybraných začínajúcich autoriek v čase, keď sociálna rola autorky či kritičky už nebola výnimkou. Dané desaťročie zároveň vytvorilo bázu modernej literárnej kritiky, ktorú podľa vzoru Františka Xavera Šaldu prinášala do slovenských literárnych a umeleckých periodík mladá generácia kritikov. V týchto konšteláciách ma zaují-

1 Literárna kritika a literárnokritické myslenie sa vyvíjali aj pred J. M. Hurbanom, dôležité miľníky zaznamenali aj v období klasicizmu, čo možno pozorovať u Cyrila Krausa v *Začiatkoch slovenskej kritiky* (1991). C. Kraus sa venuje vývinu kritiky v období naprieč klasicizmom a romantizmom, aj on však uvádza, že jej zrod nie je limitovaný na konkrétne obdobie literárneho vývinu: „Ak hovoríme, že obdobie literárneho klasicizmu je dôležitým medzníkom vo vývine kritiky, neznamená to, že by kritika neexistovala aj v predchádzajúcich obdobiach. Existovala – a jej účasť v literatúre a literárnom živote je preukázateľná“ (Kraus 1991: 5).

2 Ivan Kusý uvádza v antológii *Slovenská literárna kritika 2* (1979) vybrané práce len Eleny Maróthy Šoltésovej, vo zväzku *Slovenská literárna kritika 3* (1981) iba jeden text Ludmily Groeblovej. Početnejšie zmienky o autorkách spolu s výberom ich prác sú v *Dejinách slovenskej literárnej kritiky* (1991) od Rudolfa Chmela: v období realizmu zmieňuje E. Maróthy Šoltésovú a pri modernizačných procesoch Hanu Gregorovú a Ludmilu Podjavorinskú, po roku 1918 Zlatu Dančovou, Alžbetu Göllnerovú, Máriu Rázusovú-Martákovú, Barušku Rezlerovú-Švarcovú, L. Groeblovú a opäť H. Gregorovú. Naopak, antológia slovenskej eseje *Myslienka a tvar* (1981), ktorej zostavovateľom bol rovnako R. Chmel, zahŕňa dvadsať predstaviteľov esejistiky, avšak žiadnu esejistku alebo kritičku. Je preto podnetné pripomínať si autorky a aktérky, ktoré sa síce mohli nachádzať na periférii dobového záujmu, no ich texty majú potenciál dotvoriť rozmanitý obraz pulzovania vývinu literárnokritického myslenia.

3 Spojenie „od krbu ku knihe“, respektíve „od kozuba ku knihe“, použité na opis prechodu ženy zo súkromnej sféry do verejných priestorov, použila H. Gregorová v názve svojej knihy *Slovenka pri krbe a knihe* (1929).

4 Ide napríklad o L. Groeblovú, ktorá bola v rokoch 1904 – 1908 poslucháčkou germanistiky na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe (Valentovič 1987: 229), alebo o Helenu Turcerovú-Devečkovú (Maťovčík 1994: 139), ktorá od roku 1905 študovala v Paríži francúzsku literatúru, kde získala aj doktorát. Téma vzdelávania dievčat a žien sa venovali aj historičky Daniela Kodajová (Kodajová [online] 2006; 2011) a Gabriela Dudeková-Kováčová (Dudeková [online] 2006; 2011; 2019).

ma prednostne to, ako vybrané kritičky vnímali nielen užšie vymedzenú literárnu kritiku, ale kritiku celkovo, a aké témy na stránkach dobových literárnych časopisov otvárali.

V príspevku analyzujem texty predovšetkým dvoch žien, ktorých sociálne roly oscilovali medzi niekoľkými pólmi. Prvou je Alžbeta Göllnerová-Gwerková (1905 – 1944), vysokoškolsky vzdelaná žena vyznávajúca demokratické hodnoty, literárna vedkyňa a koncom tridsiatych rokov 20. storočia aj aktérka v ženskom emancipačnom hnutí. Druhou je Zora Jesenská (1909 – 1972), ktorá napriek tomu, že nezískala vyšší akademický titul, stala sa šéfredaktorkou časopisu *Živena* aj etablovanou prekladateľkou a esejistkou. Podobne ako A. Göllnerová i ona sa koncom tridsiatych rokov aktívne angažovala v otázkach ženského hnutia. Svoje občianske postoje vyjadrovala aj neskôr, napríklad po obsadení Československa vojskami Varšavskej zmluvy v auguste 1968 v článku *První různé vystoupení policie Slovenské socialistické republiky*, v ktorom otvorene kritizovala násilný zásah bezpečnostných zložiek počas osláv hokejového víťazstva Československa nad Sovietskym zväzom (Jesenská 2019 [1969]). Pri vzájomnej komparácii ich osobností vyniká dynamika, kde sa kontrastne stavia voči sebe Jesenskej esejistická intuitívnosť s Göllnerovej vedeckou metódou a akademickou inklináciou. Spájajú ich rozhladenosť, intelekt a záujmy presahujúce „len“ oblasť literatúry.

Pokiaľ ide o ich publikačné zázemie, A. Göllnerová písala predovšetkým pre časopis *Průdy*. Podobne ako vo vedeckej práci aj v kritickej tvorbe sa venovala hlavne dielam maďarskej literatúry, ktorú sa usilovala priblížiť slovenským čitateľom. Jej prostredníctvom chcela poukázať na spoločné problémy oboch národov: „Spoločné súžitie v jednom štáte zanechalo prenikavé stopy a štrnásť rokov politickej slobody nestačí, aby sa paralyzovaly“ (Göllnerová 1932: 427).⁵ Z. Jesenská publikovala najmä v *Živene*, neskôr v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch aj v časopisoch *Revue svetové literatúry*, *Slovenské pohľady* a *Kultúrny život*. Za jej najproduktívnejšie kritické obdobia sú považované druhá polovica tridsiatych rokov a štyridsiate roky, v ďalších desaťročiach tvorby inklinovala skôr k prekladateľskej tvorbe a ku kritike prekladu.⁶

Cieľom aktuálnej sondáže je ponúknuť prehľad a kontexty podstatné pre vstup kritičiek v tridsiatych rokoch 20. storočia na pole (nielen) literárnej kritiky a na ich základe zanalyzovať vybrané kritické texty slovenských autoriek z tridsiatych rokov 20. storočia. Ich výber sa pritom neobmedzuje len na literárnu kritiku, no aj na širšie spektrum spoločensko-kultúrnej kritiky. Hoci ich literárnokritická

5 Napriek obdivu k autorom maďarskej literatúry bola kritická nielen voči sociálnej situácii v bývalom Uhorsku, predovšetkým voči uhorskému zemanstvu, ale aj voči dobovým revizionistickým tendenciám – v článku *Francúz-revizionista* kritizuje knihu Auréliena Sauvageota *Découverte de la Hongrie* (Objavenie Maďarska), pričom naráža aj na autorovu neúplnú znalosť problematiky: „Sauvageot odsudzuje pred ním napísané knihy o Maďarsku, že sú ploché a jednostranné, ale z jeho knihy podobne vane povrchné romantické chápanie ‚exotického‘ národa“ (Göllnerová 1937: 4). Názory na maďarské spoločenské reálie v jej hungaristických prácach detailnejšie analyzuje a charakterizuje Magdalena Bystrzak (2020).

6 V. Petřík na margo jej kritickej tvorby poznamenal: „Ak sa pozornejšie začítame do jej kritickej tvorby, zistíme, že tu nejde len o ‚osobné‘ vyznania či prejavy odporu [...], ale že z mnohých príspevkov derie sa na povrch prenikavý intelekt, ktorý dokáže analyzovať literárne dielo prinajmenej na úrovni kritikov, ktorí mali vedecké ambície“ (Petřík 1992: 4). Ide práve o zmienenu intuitívnosť Z. Jesenskej a jej schopnosť abstrahovať z diela axiologicky významné momenty.

64 roč. 73, 2026, č. 1 činnosť ponúka množstvo materiálov na hlbšiu analýzu, primárne sledujem dve tematické oblasti, ktoré sú však zastúpené rôznou mierou: vybrané kritické texty k otázkam ženského hnutia a texty o problematike verbalizmu v literatúre a kritike. Zatiaľ čo prvá z tém je reflektovaná skôr v ženských časopisoch a zborníkoch, o druhej téme sa diskutovalo v rámci hlavnej línie literárnokritického myslenia. Z prác Z. Jesenskej venujem väčšiu pozornosť esejam *Musí to byť?* (Jesenská 1937a) a *Nad knižkou našich starých mám* (Jesenská 1963 [1939]), u A. Göllnerovej si všimam jej reakciu na kritiku Ley Mrázovej (*Kritika kritiky*, 1933) a recenziu románu *Csillag a homlokán* (1931a).⁷

Od kozuba ku knihe: premeny sociálnej roly ženy v slovenskej spoločnosti

Reflexia kritickej tvorby slovenských autoriek v prvej polovici 20. storočia je doposiaľ prevažne parciálna a fragmentárna – k dispozícii sú ojedinelé výstupy k téme,⁸ no chýba systematické spracovanie. *Dejiny slovenskej literárnej kritiky* (1991) Rudolfa Chmela obsahujú odkazy na osem kritičiek, aj to v rôznom rozsahu. Zatiaľ čo A. Göllnerová je spomenutá v súvislosti s integráciou otázok súdobej maďarskej literatúry do slovenskej literárnej kritiky, Z. Jesenská absentuje, čo sa dá zdať zdôvodniť tým, že po zákaze činnosti v roku 1969 bola rehabilitovaná až v roku 1991, teda v roku vyjdenia tejto syntézy.

Pri celkovom pohľade na zastúpenie žien v *Dejinách slovenskej literárnej kritiky* v porovnaní s reálnym zastúpením žien pravidelne publikujúcich v *Denici* alebo *Živene* však nejde o veľké číslo. Dôvody možno hľadať práve v rozmanitosti tvorivých polôh a spoločenských rol, v ktorých sa kritičky pohybovali. Mnohé z nich sa aj v tridsiatych rokoch 20. storočia primárne venovali iným literárnym a umeleckým činnostiam, v dôsledku čoho ich kritické pôsobenie často ostávalo na periférii záujmu.

Sociálna rola ženy-kritičky v dobovej spoločnosti sa však začala modifikovať skôr, a to vstupom autoriek 19. storočia. L. Heczková predstavuje koncepciu jednotlivých fáz premeny ženy, ktorú zakladá na troch fázach, ako ich charakterizuje Etela Farkašová (2000).⁹ L. Heczková zároveň uvádza, že „jednotlivé fázy však nenásledujú v tak jasném poradí, prekrývajú sa a trvajú vedľa seba“ (Heczko-

7 Texty boli zvolené s prihliadnutím na možné kontakty ich tém. *Szenes Piroška: Csillag a homlokán* (1931) je Göllnerovej jediná recenzia románu ženskej autorky, v ktorej sa čiastočne venuje aj vyobrazeniu ženskej literárnej postavy. Zobrazenie ženských literárnych postáv sleduje aj Z. Jesenská v stati *Nad knižkou našich starých mám* (Jesenská 1963 [1939]). Zvyšné dva texty autoriek sa čiastočne prelínajú v úsilí kritizovať kritiku, spája ich aj odpor k verbalizmu.

8 Čiastočne si obraz o kritike v prvej polovici 20. storočia možno spraviť vďaka antológii Ivce Hajdučekovej *Časopis Živena v rokoch 1919 – 1928* (2019), ktorej časť sa venuje literárnokritickým príspevkom mužov a žien. Náčrt vývinu literárnej kritiky predovšetkým v rokoch 1910 – 1913 ponúka aj Martina Vangorová v dizertačnej práci *Literárnokritické myslenie v 1. polovici 20. storočia (na materiáli vybraných časopisov pre ženy)*, kde porovnáva činnosť v časopise *Živena* s českým časopisom *Ženský svět* (Vangorová [online] 2023b). Tému spracúvajú aj parciálne príspevky o konkrétnych literárnych kritičkách, napríklad M. Vangorovej o literárnokritickom myslení Pavly Maternovej (Vangorová [online] 2023a). Prvá polovica 20. storočia tak naďalej predstavuje pole, na ktorom sa otvárajú možnosti hlbšieho výskumu literárnokritickej činnosti žien.

9 E. Farkašová pri charakteristike troch fáz postavenia ženy v literatúre, ktoré L. Heczková preberá, čerpá z práce americkej slovakistky Normy Rudinsky, predovšetkým z monografie *Incipient feminists: Women Writers in Slovak National Revival* (Rudinsky 1991).

vá 2009: 13). Premeny ženskej identity tak napriek početným pokrokom neboli ani jednoznačným, ani jednoliatym procesom, ktorý by mal ostro vymedzené hranice. V prvej fáze sa podľa L. Heczkovej objavovala žena skôr v pozícii múzy a mužskej inšpirácie – bola zobrazovaná ako alegorická projekcia cností, krásy, dobra a lásky (Heczková 2009: 13-14). Hoci motív múzy alebo ženy ako stelesnenia krásy pretrváva v literárnej tvorbe aj v 19. a 20. storočí, postupne vznikajú i konceptualizácie, ktoré ženu zobrazujú realistickejšie, napríklad ako pomocníčku muža v zápase o národné hodnoty a identitu. Práve v tejto fáze sa začína formovať rola spisovateľky, keďže aj ženy mohli prostredníctvom literárnej tvorby plniť úlohy národného hnutia a realizovať sa v jeho aktivitách. Ženskej otázke sa pritom nevenoval len sociálno-demokratický prúd ženského hnutia, ale hlásili sa k nemu aj kresťansko-konzervatívny a radikálny feministický ideologicko-politický prúd (Dudeková 2011: 236). Išlo tak o heterogénny proces, v ktorom sa aj autorky a aktérky literatúry tohto obdobia realizovali rôznorodo. Posledná premena roly ženy v literatúre vedie k jej autonomizácii a ku konceptualizácii jej vlastného obrazu – žena začína reflektovať samu seba prostredníctvom literárneho textu a prestáva byť len reprezentovaným objektom.¹⁰

Táto zmena zároveň prináša možnosť nachádzať v literárnych textoch také reprezentácie ženy, v ktorých sa môžu spoznať aj jednotlivé recipientky čítaných diel či textov. V koncepcii, ktorú literárna kritička Rita Felski predstavuje v monografii *Uses of Literature* (Ako sa používa literatúra, Felski 2008: 23),¹¹ sa takéto interpretačné narábanie s textom, v ktorom dominuje takzvané „uznanie“, chápe ako forma kognitívneho porozumenia. Ako uvádza Roman Kanda, „čtenář může nabyt dojmu, že v knize rozpoznává sebe sama, ale není to pochopitelně proto, že by rozpoznané podobnosti (doslovné či metaforické) byly ukotveny přímo v textu a čekaly tam na své odhalení. Je to právě jeden z efektů vzájemného působení čtenáře a čteného, přičemž toto působení je vnořeno do čtenářových představ o přečteném a o sobě samém“ (Kanda 2024: 732). R. Felski teda pracuje s témami, ktoré sledujú skutočné motivácie čítania.

Do *Slovenských pohľadov* v osemdesiatych rokoch 19. storočia začínajú prispievať viaceré autorky vrátane Eleny Maróthy Šoltésovej, Terézie Vansovej, Maríny Olgy Horváthovej či Márie (Holuby) Javorinskej (Bystrzak 2025: 95). Ženy sa zároveň začali aktívnejšie vzdelávať. Napriek tomu „univerzitní katedry, vědecké instituce, pracoviště a společnosti zůstávaly [...] dlouho pro ženy nedostupnou metou“ (Lenderová 2025: 142). Aj v sedemdesiatych rokoch 19. storočia boli vzdelané či pracujúce ženy podľa L. Heczkovej ohrozované pomerne stereotypným obrazom mužatky (Heczková 2009: 22-23) – v slovenskom prostredí sa

10 Pokusy o rozfázovanie premien sociálnych rol ženy sú rôznorodé. V kontexte slovenskej literatúry je podnetné aj rozfázovanie Dany Hučkovej v štúdiu v monografii *Modernizmus v pohybe*: od variantu s názvom „mužský egoizmus“ cez „krízu ženského „ja““ až po „solidný feminizmus“ (Hučková 2019).

11 R. Felski upozorňuje na kategóriu takzvaného „podozrievavého čitateľa“, ktorého pripodobňuje k detektívi pátrajúcemu po „vinníkovi“ – ten pritom často nie je jednotlivcom, ale predstavuje väčšie entity ako imperalizmus či mocenský diskurz (Kanda 2024: 730). R. Felski charakterizuje iné typy narábania s textom, ktoré radí do štyroch vzájomne prepojených kategórií: vo voľnom preklade ide o uznanie/rozpoznanie (recognition), očarenie (enchantment), poznanie (knowledge) a šok (shock). Podľa Romana Kandu sa tieto typy narábania s textom vzťahujú „k rovinám interakcie medzi čtenářem a textem a v procese čtení nefungují odděleně“ (Kanda, 2024: 732).

66 podobné naratívy šírili na stránkach *Národných novin*¹² aj na počiatku 20. storočia.

Publikačný priestor pre kriticky otvoril najmä vznik ženských literárnych a kultúrnych periodík. Na Morave napríklad v sedemdesiatych rokoch 19. storočia vznikol ženský vzdelávací spolok Vesna, neskôr v roku 1890 vznikol aj spolok Minerva v Prahe. Na Slovensku bol v roku 1869 založený spolok slovenských žien Živena. No zatiaľ čo v Česku vychádzal napríklad časopis *Ženské listy* už od roku 1873, Živena začala vydávať prvý slovenský ženský časopis až koncom 19. storočia (časopis *Dennica* vychádzal v rokoch 1898 – 1914).¹³ Ivica Hajdučeková v tomto kontexte uvádza, že poéziu aj prózu v *Dennici* „publikovali známe i menej známe spisovateľky či spisovatelia. [...] Ich tvorba nemala síce inovatívny náboj, ani neprekračovala postromantické medze, ale učila ženy čítať a nad prečítaným sa zamýšľať“ (Hajdučeková 2019: 9). Karol Hollý však upozorňuje, že napriek deklarovanej snahe spraviť z *Dennice* ženám prístupné periodikum, prvé reakcie jej čitateľiek ukázali, že uverejnené články považovali za náročné a „neboli úplne pripravené prijať poučenie z časopisu“ (Hollý 2011: 48). Napriek tomu so vznikom ženských literárnych časopisov „silnel literárny hlas žien, ktoré sa postupne čoraz viac konfrontovali s mužským svetom“ (Hučková 2019: 22).

Podľa vzoru americkej Živeny sa neskôr vytvoril priestor aj pre užšie vymedzený spolkový časopis *Živena* (1910 – 1949). Práve na stránkach *Živeny* začali ženy systematickejšie publikovať aj recenzie a literárnokritické reflexie, a to v rubrikách Články a Literatúra. Ženské časopisy poskytovali ženám nielen publikačný priestor, no takisto možnosť čitateľskej a kultúrnej socializácie. Zároveň formovali špecifický diskurz literárnej recepcie, ktorý nielen reflektuje, ale aj spoluvytvára čitateľské návyky žien ako autonómnych interpretiek – v duchu koncepcie R. Felski tak možno uvažovať o tom, že ženy začínajú pri čítaní vedome či podvedome narábať s textami nielen tak, že literatúra pre ne predstavuje zdroj poznania, ale v textoch navyše dokážu spoznať samy seba.

Sociálna rola ženy nadobúda nový význam po vzniku Československa v roku 1918, keď sa ženy ocitli pred celkom novými výzvami. Ako píše A. Göll-

12 V *Národných novinách* sa objavili napríklad vyjadrenia pripisované S. H. Vajanskému: „A také ženy, ktoré chcú oslobodiť mužov zpod povinnosti a ženy hodiť do surového boja o kus chleba, také hlúpe husi menujú ‚bojovníčkami ženského práva‘, ‚rytierkami oslobodenia, emancipácie ženského pohľavia‘. [...] Keď sa [žena] svrhne na mužátku, keď vystupuje na tribúnu, vtedy všetky tieto cnosti odhodí a zostáva – babizeň“ (Vajanský 1904: 1-2). Negatívny postoj Vajanského voči feminizmu bol všeobecne známy.

13 Podľa K. Hollého sa myšlienkou založiť špecializované ženské periodikum zaoberala E. M. Šoltěsová už v roku 1886, rok po tom, čo vyšiel *Almanach Živeny* (Hollý 2011: 33). Upozorňuje aj na ústrednú postavu Karla Kálala, ktorý v roku 1896 verejne vyzýval k tomu, aby sa vydával ženský časopis, a ktorý k tomu podnikol aj prvé kroky. Počiatky *Dennice* však sprevádzal aj odmietavý postoj martinského národoveckého prostredia, ktoré opakovaním deklarovalo podriadenosť postavenia ženy voči mužovi (Hollý 2011: 53). Prvé číslo *Dennice*, ktorého redaktorkou bola T. Vansová, napokon vyšlo v januári 1898, a hoci malo podtitul „ženský list pre poučenie a zábavu“, K. Hollý uvádza, že jeho úvodný článok je napísaný opatrne, „nespomínajú sa v ňom ani ženské časopisy, ani ženská emancipácia“ (Hollý 2011: 41).

nerová v úvode zborníka *Žena novej doby*:¹⁴ „Československá žena sa ocitla po prevrate v neistotách, ako vybudovať život na nových predpokladoch. [...] Ženy majú volebné právo, nastupujú miesta vo verejnom živote vedľa mužov. A tak niet divu, že ocitajú sa pred novými možnosťami, novými problémami“ (Göllnerová 1938a: 10).¹⁵

V tridsiatych rokoch 20. storočia postavenie ženy v literatúre nebolo už ani ojedinelé, ani škandalózne. V časopise *Elán* to už na začiatku tohto desaťročia stručne vystihla Viera Szathmáry-Vlčková: „Žena-literátka je v našich časoch zjav každodenný“ (Szathmáry-Vlčková 1930: 4). Popri starších, už etablovaných autorkách sa začali objavovať aj autorky mladšej generácie – začínajú tvoriť napríklad Zuzka Zguriška, Maša Haľamová, Mária Rázusová-Martáková, Margita Figuli a rovnako Zora Jesenská a Alžbeta Göllnerová, ktoré sa aktívne zapájali do kultúrneho diania.

„Labutie hrdlá a bielopúchle ramená“: vybrané motívy ženskej otázky v textoch Alžbety Göllnerovej a Zory Jesenskej

Pri konštruovaní kritického profilu obidvoch sledovaných autoriek sa ukazuje ich široký tematický záber. A. Göllnerová ovplyvnili myšlienky hlasistov a prúdristov (v rokoch 1932 – 1938 bola členkou redakčného kruhu časopisu *Prúdy*), bola aj prívrženkynou československej jazykovej jednoty, koncom tridsiatych rokov 20. storočia aj funkcionárka a organizátorka ženského hnutia na Slovensku (Valentovič 1987: 199–200). Bola demokratka, ktorá zastávala a obhajovala demokratické hodnoty a masarykovské ideály. Jej kritické práce súvisia s jej vedeckým hungaristickým profilovaním a s jej prekladmi diel maďarskej literatúry. Profilovali ju aj kontakty s Pavlom Bujnákom a Jarmilou Zikmundovou. Súhrnný zoznam jej vedeckých prác pripravil Emil O. Bakoš (*Literárno-historické a kritické práce Dr. Alžbety Göllnerovej-Gwerkovej*, 2003), v súčasnosti jej tvorbu reflektuje Magdalena Bystrzak, napríklad v štúdiu *Fragmenty a spojivá. K Alžbete Göllnerovej-Gwerkovej* (2020). Práve v tejto štúdii M. Bystrzak charakterizuje Göllnerovej ideový profil ako medzivojnový „progresívny reformizmus“ (Bystrzak 2020: 156), dodáva však, že vo svojom antikonzervativizme A. Göllnerová nezašla tak ďaleko ako pred ňou davisti alebo súčasne s ňou A. Matuška. M. Bystrzak sa zároveň domnieva, že A. Göllnerová si nakladateľstvo Tatru vybralo na zostavenie príručky *Žena novej doby* (1938/39) „aj z dôvodu jej ideovej orientácie (prodemokratickej, egalitárskej) a na základe jej feministických aktivít“ (Bystrzak 2020: 159).

14 Zborník *Žena novej doby* prvýkrát vyšiel ešte v roku 1938, pre politické zmeny (vznik slovenského štátu) však museli A. Göllnerová spolu so zostavovateľkou Jarmilou Zikmundovou z knihy odstrániť viacero zmienok spätých s masarykovsko-demokratickými ideálmi – demokratickú výchovu napríklad nahradila výchova národná a československá žena sa stala už len slovenskou. Editorky k zmenám pristúpili predovšetkým preto, aby kniha mohla vyjsť a vzdelávať ženy v rozličných oblastiach spoločenského života bez ohľadu na politickú situáciu (k téme Dudeková Kováčová 2019: 152–153).

15 Práve A. Göllnerová sa často stretávala s podceňovaním, najmä v akademických kruhoch, kde musela bojovať aj o svoju habilitačnú prácu, ktorú jeden z posudzovateľov označil za kompilát (Grusková 2023: 26–27). Ešte skôr však Š. Krčméry pri kritike jej kritiky jazyka slovenských učebníc napríklad napísal, že by bola škoda, „keby sa múdra, strapatá hlavička mladej doktorky splietla hneď v začiatkoch“ (Krčméry 1930: 813). Používanie spojení ako „múdra, strapatá hlavička“ nebolo v tej dobe ojedinelé, L. Heczková v tomto kontexte spomína podobne stereotypizujúce spojenie „dlhé vlasy, krátky rozzum“ (Heczková 2009: 9).

Z kritických a recenzných prác A. Göllnerovej z tridsiatych rokov možno vybrať recenzie *Szenes Piroška: Csillag a homlokán* (Elán, Göllnerová 1931a), *Miklós Halász: Szempontok a csehszlovák politikához* (Prúdy, Göllnerová 1931b), *Zsigmond Móricz: Forr a bor* (Prúdy, Göllnerová 1932), *Gyula Illyés: Puszták népe* (Prúdy, Göllnerová 1937d), *Géza Féja: Viharsarok* (Prúdy, Göllnerová 1937b) alebo kritický portrét *Szabó Dezső* (*Slovenské smery umelecké a kritické*, Göllnerová 1934). Publikovala aj v *Slovenskom denníku*, kde vyšli napríklad recenzie *Francúz-revizionista* (Göllnerová 1937a) a kriticko-polemická stať *Na obranu maďarskej literatúry* (Göllnerová 1937c). V jej kritickej činnosti tak dominuje práve záber na maďarskú literatúru. Nesústredovala sa len na literatúru, ale aj na kritiku v širšom kultúrno-spoločenskom zábere, čo napokon ukazujú sociologické presahy v jednotlivých recenziách. Zaujímavá je aj jej polemika s Leou Mrázovou o Göllnerovej preklad románu *Zatratené zlato* Zs. Móricza – *Kritika kritiky* (Prúdy, 1933). Vznik vojnovnej Slovenskej republiky výrazne obmedzil jej možnosti publikovať, i keď problémy sa objavovali už skôr, v procese prípravy a vydania zborníka *Žena novej doby* (1938/1939).¹⁶

Celoživotná kritická tvorba Z. Jesenskej je, s prihliadnutím na dlhšie obdobie tvorivej činnosti v porovnaní s A. Göllnerovou, prirodzene početnejšia. V mnohom ju ovplyvnilo detstvo v Martine v rodine s výrazným kultúrnym zázemím a štúdiom na Hudobnej akadémii v Bratislave. Jej kritický profil spracoval V. Petrík v štúdiu *Kritička Zora Jesenská* (1992), kde vyzdvihol jej axiologickú koncepciu pravdy ako dcéry krásy aj jej schopnosť vytŕhať hodnoty „z klieští času“ (Petrík 1992: 7). Podobne aj Milan Hamada prízvukuje jej schopnosť rozoznať „hodnoty od pahodnôt, pravdu od klamstva a ilúzií“ (Hamada 1994 [1991]: 231). Básnicky debutovala v roku 1929 v *Živene*, počiatky jej kritickej tvorby sa spájajú s rokom 1933, keď pod básnickým pseudonymom E. Letričková (pod skratkou el.) vyšli tri jej recenzie: *Ilja Erenburg: Jediný front* (Jesenská 1933a), *J. C. Hronský: Podpolianske rozprávky* (Jesenská 1933b) a *Peter Jilemnický: Pole neorané* (Jesenská 1933c). V ďalších rokoch už uverejňovala pod vlastným menom a takmer výhradne v *Živene* (výberovo recenzie *Martin Rázus: Bača Putera*, Jesenská 1935a; *Knut Ham-sun: Hlad*, Jesenská 1935b). V roku 1937 vyšla jej rozsiahlejšia stať *Timrava* (Jesenská 1937b), pôvodne čítaná pri príležitosti Timravinyých 70. narodenín. Objavný charakter tohto článku vyzdvihol V. Petrík, pričom za rovnako objavné považoval aj texty o Jankovi Kráľovi (*O knihe, podobnej víchrici a prameňu*, Jesenská 1939), Ľudmile Podjavorinskej (*Poetka, umelkyňa*, Jesenská 1942) aj kritickú esej *Musí to byť?* (Jesenská 1937a) (Petrík 1992: 7).¹⁷ Otázky ženského hnutia načrtla v kritickej eseji *Nad knižkou našich starých mám* (Jesenská 1939), v článku *O obmedzení ženského štúdia* (Jesenská 1941a), neskôr aj v eseji *Slovenky vo verejnom a kultúrnom živote* (Jesenská 1946). Venovala sa aj ruským autorom, napríklad M. J. Lermontovovi v eseji *Vidím Ťa, básnik* (Jesenská 1941b) a F. M. Dostojevskému, v ktorého diele sa zamerala na ženské postavy (*Ženské postavy u Dostojevského*, Jesenská 1943). Z povojnového obdobia pochádza kritická esej *Problém Babylon* (1947) o románe

16 Po vypuknutí Slovenského národného povstania A. Göllnerová aktívne pomáhala partizánom. Bola popravená nacistami v Kremníčke 8. decembra 1944.

17 Podobne M. Hamada vyzdvihuje práce Z. Jesenskej o J. Kráľovi, ale napríklad aj o M. Lermontovovi (Hamada 1994 [1991]: 231).

M. Figuli, v ktorej prejavila odpor k verbalizmu a inklinovaniu k realizmu. Relevantný je aj jej vstup do polemiky okolo románu *Pokolenie v útoku* Petra Karvaša, ktorého sa zastala (*O národnom alebo nenárodnom charaktere Karvašovho románu*, Jesenská 1963 [1954]). Jej kritická činnosť zároveň po vojne začala postupne ustupovať jej prekladateľským aktivitám. Naďalej sa však venovala otázkam ruskej literatúry (*Paradoxy Dostojevského*, Jesenská 1965). Jej prekladateľská činnosť vyústila aj do záujmu o kritiku prekladu, výberovo ide napríklad o príspevky späté s polemikou o jej preklad románu Michaila Šolochova *Tichý Don*, ktorý vyšiel v roku 1950 – *Sebakritika Zory Jesenskej (O preklade Tichého Donu)* (*Kultúrny život*, Jesenská 1951) alebo *Niekoľko poznámok k diskusii o preklade Tichého Donu* (*Slovenská reč*, Jesenská 1952). V roku 1969 za to, že sa angažovala v snahách o obnovu demokratických procesov po okupácii vojskami Varšavskej zmluvy, jej bola zakázaná akákoľvek verejná činnosť.

Mnohovrstevné profily oboch aktérok literatúry nemožno jednoducho porovnávať, no okrem literárnokritickej činnosti tak A. Göllnerová, ako aj Z. Jesenská kriticky sledovali spoločenskú situáciu, nachádzali v nej mnohé podnety. Jednou z oblastí, v ktorej sa postupne stali aktívne, je práve oblasť ženského emancipačného hnutia. H. Gregorová o nej v roku 1928 píše: „Časom, pravda, korene sa rozmáhaly, rôznely, i v zlej pôde sa chytili, až vyrástol strom s dobrými i zlými výhonkami, ktorý dostal meno, ženská otázka, alebo, boj o ženské práva“ (Gregorová 1928: 89). Táto oblasť nadväzuje na proces vývinu sociálnej roly ženy; v tridsiatych rokoch 20. storočia sa spája s dôrazom predovšetkým na otázku vzdelávania.

Vynára sa aj otázka, či sa prechod ženy zo súkromnej do verejnej sféry prejavil aj tým, že literárne kritičky zamerali svoju pozornosť vo väčšej miere práve na tvorbu žien. U niektorých sa takáto tendencia pozorovať dá – príkladom môže byť práve Z. Jesenská, ktorá sa síce „zámerne zaoberala (väčšinou) literárnou tvorbou ženských autoriek, [no] nikdy nepresadzovala to, čo sa vágne nazýva ženskou literatúrou“ (Petrík 1992: 5). Hovoriť o tom, že by kritičky v tomto období písali výlučne o ženách, však nemožno – ani typ ženského literárneho časopisu ako *Živena* sa pred mužmi neuzatváral. Muži na stránkach *Živeny* bežne publikovali¹⁸ a ženy ich diela a príspevky čítali aj recenzovali. Objavuje sa však iná tendencia – autorky sa snažia v rámci diel slovenských a svetových spisovateľov písať o literárnych postavách žien.¹⁹

18 V tridsiatych rokoch publikovali vlastnú umeleckú tvorbu na stránkach *Živeny* napríklad Jégé, Jozef Cíger Hronský, Janko Jesenský, Ludo Ondrejov či Valentin Beniak. V rubrikách Literatúra a Články uverejňovali kritické a portrétné state napríklad Andrej Mráz, Štefan Kréméry či Ján Marták.

19 Príkladom môže byť príspevok českej spisovateľky Jindry Huškovéj *Osudy žen v Galsworthyho „Forsytech“* (1932) uverejnený v *Prúdoch*. V rovnakom časopise vyšiel príspevok Zlaty Dančovej *Dievčenská mladosť v diele B. Benešovej* (1937a), ktorá okrem rozsiahlej recenznej činnosti písala napríklad aj hodnotiace články. V časopise *Slovenské smery umelecké a kritické* vyšla jej stať *Ironický akcenty v Timravinom diele* (Dančová 1937b). Ďalším príkladom môže byť Margita Václavíková-Matulayová, ktorá sa taktiež venovala rôznorodým autorkám, do pozornosti dávala aj nositeľky Nobelovej ceny (napríklad Václavíková-Matulayová 1936: 9). Kritičky však netendovali k ženám len v pozícii literárnych postáv: L. Mrázová si napríklad všimla aj korešpondenciu Anny Hurbanovej (rodenej Jurkovičovej) s manželom J. M. Hurbanom – tematizovali sa tak aj príbehy skutočných žien, nielen životy literárnych postáv (Mrázová 1936: 197).

Z. Jesenská kritizuje práve dobovo sentimentalizovaný obraz ženských literárnych postáv v dovtedajšej literárnej tvorbe: „Ženy boli ‚plet‘, tvár hrdinky v novele bola ‚obsahuplná‘, jej rúčka (nikdy ruka!) okrúhla a ňadrá bujné a rozochvené. Mávala labutie hrdlo, vénušiné prse a bielopúchle ramená a jej ‚bájný‘ obraz ‚polieval ružofarbami‘ trpké hodiny nešťastného zalúbenca“ (Jesenská 1963 [1939]: 91). V. Petřík v tomto kontexte uvádza, že Z. Jesenská „je proti všetkému, čo zaváňa poklesnutým romantizmom a senzualizmom a vyzdvihuje všetko, čo je realistické“ (Petřík 1992: 5). Napriek kritike jazyka a štýlu starších kníh však Z. Jesenská zdôrazňuje, že aj menej hodnotné literárne texty môžu stimulovať literárnu činnosť iných žien, ich čítanie aj písanie. Jej kritika má tak v mnohom aj didaktický rozmer.

A. Göllnerová zároveň otvára aj tabuizovanú tému sexualizovaného násilia na ženách, keď v recenzii románu maďarskej autorky Pirosky Szenesovej s názvom *Csillag a homlokán* (Göllnerová 1931a) kritizuje spôsob jeho tematizovania, čím kladie dôraz aj na etické rozmery písania: „Je nechutné čítať, ako bola Katka Hudáková dva razy znásilnená, a líčenie fyziologických následkov znamená nevkusne sa párať v šteklivostiach. Od ženy by sme očakávali viacej jemnosti“ (Göllnerová 1931a: 7). Treba však uviesť, že nejde o tému, ktorej by sa Göllnerová venovala programovo, v kontexte jej ďalších kritických a recenzných prác ide o ojedinelú zmienku. Problémy domáceho a sexuálneho násilia na ženách boli napokon témami, ktoré „objavila“ až súčasnosť“ (Lenderová 2025: 174) – v knihách rôznych autorov či autoriek síce boli tieto motívy stvárnované, no ich vyobrazenie bolo len zriedka predmetom literárnej kritiky. Hoci sa v posledných desaťročiach 19. storočia tematika sexuálneho násilia niekedy objavuje v dennej tlači, informácie napríklad zo súdnych rubrik nemožno kvantifikovať, keďže len menšina žien oznamovala čin polícii (Lenderová 2025: 177-178). Göllnerovej kritika, hoci v kontexte jej tvorby ide o výnimku, je tak z dobového hľadiska progresívna.

A. Göllnerová sa však otázkam ženského hnutia viac venuje koncom tridsiatych rokov už ako zostavovateľka zborníka *Žena novéj doby* (1938/1939). Vo svojom príspevku kladie dôraz nielen na demokratickú výchovu žien, ale aj na širší humanistický kontext: „Musia sa brániť proti zmechanizovaniu nášho života, proti zmechanizovaniu človeka, [...] lebo našej súčasnosti sa všetko ostatné: spoločenské úspechy, kariéra, finančné záujmy zdajú oveľa dôležitejšie, ako človek samotný“ (Göllnerová 1938b). Tu sa prejavuje viac ako kritička spoločnosti a menej ako literárna kritička či vedkyňa. Podobný prejav humanizmu badať aj u Z. Jesenskej, keď z pozície redaktorky kriticky reaguje na obhajobu zákona, ktorý mal ženám obmedziť počet miest na vysokých školách: „Sú chvíle v živote človeka, keď je jeho povinnosťou otvorene, priamo a jasne povedať, čo si myslí – inak by prestal byť človekom. A sú také chvíle aj v živote časopisov“ (Jesenská 1941: 320).

Kritičky o kritike

Otázky, ktoré prezentovalo ženské emancipačné hnutie, mali dobovo skôr periférnu povahu; pozornosť im venovali najmä ženské periodiká. Spory, ktoré vo všeobecnosti charakterizovali tridsiate roky, sa týkali najmä idey čechoslovakizmu, v spoločnosti postupne gradovala aj tenzia medzi ľavicovoorientovaným

prúdom a postupne silnejúcimi ľudáckymi a nacionalistickými tendenciami. Mnohí z kritikov sa nevenovali len užšie vymedzenej literárnej kritike, ale aj širšie poňatej kritike spoločnosti, kultúry a umenia.

Zároveň sa menil dobový pohľad na kritiku vo všeobecnosti. V mnohých príspevkoch rezonovala nespokojnosť so stavom kritiky. Napríklad Ján Rob Poničan videl príčiny v tom, že „v slovenskej literatúre po Kuzmánym a Vajanskom nebolo syntetického ducha, ktorý by zbraňami teórie a kritiky bol býval činne zasiahol do osudov mladej literatúry“ (Poničan 1940: 3). M. Bystrzak v tomto kontexte spomína aj túžbu Michala Chorvátha prejsť v kritike „od ‚ducha martinského‘ k ‚šaldovskému‘“ (Bystrzak 2021: 135) – teda požiadavku zmodernizovať nielen slovenskú literárnu kritiku, ale aj literatúru vôbec.

Ďalší z tematizovaných problémov literárnej kritiky naznačil už Milan Pišút: „Prezerajúc literárnu kritiku československú po prevrate, poznávame dnes, že je z veľkej časti literátska. Strhly ju smery, ktoré pestovali kult metafory, k neobyčajnému verbalizmu“ (Pišút 1936: 1). Medzivojnové verbalistické a ornamentalistické tendencie boli napokon východiskom pre povojnovú polemiku o „anjelských zemiach“, v ktorej Jozef Felix kritizoval „jeden z podstatných znakov našej tzv. postrealistickej prózy: do extrémov vypestovanú metódu používania slova nie pre jeho vlastné značenie, pre jeho význam, smysel, lež pre efekt, ktorým toto slovo zaúčinkuje“ (Felix 1946: 6-7). Reagoval tak na problematiku štýlu či jazyka literárnej kritiky, ale zároveň aj na otázku prístupnosti literárneho diskurzu.

V tomto kontexte zaujmú slová V. Petrika, ktorý si všimol antiverbalistické tendencie práve v kritickej tvorbe Z. Jesenskej: „Na pozadí dobových literárnych tendencií, keď v slovenskej próze ešte stále dominovala lyrizácia a naturistická maniera, bojuje Jesenská za košatý a vnútorne bohatý realizmus“ (Petrik 1992: 6). V eseji *Musí to byť?* (1937a) Z. Jesenská upozorňuje, podobne ako M. Pišút, aj na presah verbalizmu do kritiky a literárnej vedy. K téme pristupuje od počiatku s nemalou dávkou irónie: „Rečí je u nás veľa, ale dobrých bohužiaľ málo“ (Jesenská 1937a: 4). Ironický podtón využíva na kritiku štýlu prednášok a textov určených laickej verejnosti: „Nie div, že si potom obecnstvo nevie rady s takýmito vetami: ‚Jeho tvorba bola determinovaná imanentnými zákonmi domáceho vývinu slovesného.‘ A či si myslíte, že neodborník napochytre uhádne, čo je ‚typologické usporiadanie‘ [...] alebo (Pane na nebi!) ‚forma duchovnej pojmovosti‘?“ (Jesenská 1937a: 4). Takto zdôrazňuje význam prístupnosti literárneho diskurzu aj pre laickú verejnosť,²⁰ ide o snahu „demaskovať“ diskurz: „či musí byť článok, určený pre čitateľstvo neodbornícke [...] taký prepchatý cudzími slovami, neprirodzenými väzbami, či musí byť taký – s prepáčením [...] odborný na kvadrát?“ (Jesenská 1937a: 4). Pomáha si pritom využívaním negácie – hoci priamo nevysloví, aká by kritika mala byť, explicitne naznačuje, akú podobu by mať nemala. Pri neúspešnom komunikačnom prenose Z. Jesenská

20 Tu sa opätovne vynára spätosť s postkritickým konceptom narábania s textom R. Felski: neprístupný literárny diskurz znemožňuje nielen tradičné „podozrievavé čítanie“, v ktorom by recipientky pátrali predovšetkým po význame jednotlivých diel či kritik – znemožňuje tu aj alternatívne čitateľské narábanie s kritickými textami, s ktorými by sa ženy inak mohli stotožniť a v ktorých by sa im odhalilo aj hlbšie poznanie sveta.

72 upozorňuje aj na následky neprístupnosti vedeckého jazyka: „autori sa potom divia, že z čitateľov ,a čo mladô, zutekalo‘. Nuž, či by sa to naozaj nedalo napísať aj menej povykrúcané? Tak, ako na príklad píše F. X. Šalda?“ (Jesenská 1937: 4).²¹

Podobný problém v oblasti prístupnosti kritiky pre recipientov si v stati *Kritika kritiky* (1933) všima aj A. Göllnerová, keď komentuje recenziu L. Mrázovej venovanú románu Zs. Móricza *Zatratené zlato*, ktorý A. Göllnerová sama prekladala. L. Mrázová v záverečnom odseku preklad hodnotí takto: „nie je bezvadný. Zpočiatku, ako to často býva, až veľmi ťažký, nevie sa zbaviť maďarského textu. Mnoho je najmä zámen, ktoré v slovenčine nemajú to určenie ako v maďarčine; konverzačný text je chvíľkami len doslovný preklad, ba vyskytuje sa niekoľko viet, ktorým ledva rozumieť. Na druhej strane však čechizmov je nie mnoho“ (Mrázová 1933: 252). Treba uviesť, že primárne dôvody pre Göllnerovej reakciu boli pravdepodobne späté s úsilím obhájiť vlastný preklad, čo jej umožňuje sformulovať niekoľko téz o jazykovej a argumentačnej presnosti kritiky, ktoré, hoci nie sú ani nové, ani zásadne objavné, majú zámer vytýčiť konkrétne požiadavky na kritika. V *Kritike kritiky* tak v kontexte argumentov L. Mrázovej poukazuje A. Göllnerová napríklad na to, že „okridlené a otrepané frázy“ (Göllnerová 1933: 277) narúšajú schopnosť vytvárať nové významy – v tomto kontexte hovorí aj o „úbohosti našej rečovej kritiky“ (Göllnerová 1933: 278), čím vystihuje nielen sklon k verbalizmu, ale implicitne zdôrazňuje potrebu interne koherentných operačných mechanizmov textu, a uvádza, že „bez dokladov nemožno niečo tvrdiť“ (Göllnerová 1933: 278). Pri formulovaní vlastnej obhajoby si všima aj základy, predpoklady a implikáty všeobecných kritických postupov. Inými slovami, vystupuje ako pozorovateľka, ktorá ponúka podnety na sebareguláciu kritiky, hoci i v jej úvodnej časti do popredia vystupuje skôr axiologická ako metodologická rovina kritiky: „Kritik práve tak ako básnik má byť tvorcom nového života,²² má pripravovať pôdu novým myšlienkam: má byť proste bojovníkom o nové hodnoty. Preto musí byť kritik predovšetkým náležite odborne vzdelaný, ako i jeho osobná kultúra musí mať určitú úroveň a musí dobre znáť predmet svojej kritiky. [...] A nakoniec kritika musí byť vecná“ (Göllnerová 1933: 273).

A. Göllnerová aj Z. Jesenská si vedomo i intuitívne všimajú dobový diskurz v oblasti kritiky. Vo svojich textoch sa neobmedzujú len na otázky literárnej kritiky, reagujú na kritiku vôbec. Obe upozorňujú na prílišný verbalizmus, vágnosť a nedostatočnú argumentačnú presnosť. Zatiaľ čo A. Göllnerová explicitne pomenúva to, čo pre ňu kritika predstavuje, Z. Jesenská si vypoľaha negáciou – azda aj tu možno badať rozdiel v ich zázemí, kde A. Göllnerová viac inklinuje k exaktnosti vedy a Z. Jesenská k intuitívnejším esejistickým metódam. Obe však pružne reagujú na potreby diskurzu a v zhode s hlavnou kritickou líniou prezentujú otázky a odpovede, vďaka ktorým kritika plní svoje poslanie – byť nositeľkou zmien.

21 Tento aspekt si na kritikách Z. Jesenskej všima aj V. Petrík: „Kritiku koncipovala tak, že rátała s účasťou čitateľov (čitateľiek) a literárne dielo pokladala najmä za fenomén, ktorý oslovuje čitateľa, je tu kvôli čitateľovi, nie kvôli manipuláciám literárneho historika“ (Petrík 1992: 6).

22 Neskôr v podobných líniah rozmyšľa Andrej Kostolný: „i kritik dovoluje si básnické dielo uchvátiť ako surovinu a z jej štruktúry zrobiť nový tvar“ (Kostolný 1935: 335).

Záver

Vďaka historickým premenám sociálnych rol ženy a vďaka postupne sa rozširujúcemu literárnemu vzdelávaniu sa v 19. storočí vytvoril stabilný priestor, v ktorom už žena v role autorky alebo aktérky literatúry nevzbudzovala pozornosť a zároveň mala možnosti publikovať. Hoci v tridsiatych rokoch 20. storočia sa autorky naďalej vyrovnávali s otázkami ženského hnutia a vzdelania, vstupovali už do priestoru s istou tradíciou, ktorú vybudovali ich predchodkyne.

A. Göllnerová a Z. Jesenská boli vzdelané a rozhladené autorky, ktoré mali viaceré predispozície na úspešnú literárnu činnosť. Ako kritičky obe debutovali v tridsiatych rokoch: jedna sa prezentovala ako stabilná aktérka v časopise *Prúdy*, druhá v užšie vymedzenom ženskom časopise *Živena*. Analyzované texty v prvom rade ukazujú ich schopnosť „ísť za text“ a kriticky reagovať aj na širšie problémy v spoločenskej a kultúrnej oblasti.

Pre obmedzenú pramennú bázu predloženej štúdie nemožno robiť veľké závery ani generalizácie. Z. Jesenská mala v sledovanom období svoju najproduktívnejšiu fázu, ktorú predstavoval prechod do štyridsiatych rokov, ešte len pred sebou a súbor kritických prác A. Göllnerovej je menší. Obe však spája snaha zaujať postoj, čo vidno v ich raných textoch aj v tých vyzretelejších z druhej polovice tridsiatych rokov. Na jednej strane ide o zaujatie postoja v otázkach ženskej emancipácie, kde sa ukazuje, že hoci A. Göllnerová upozorňuje na (aj v ženskom hnutí) marginalizovanú tému sexuálneho násillia, v jej ranej tvorbe ide skôr o výnimku, jej intenzívnejší záujem o otázky ženského hnutia prichádza na sklonku desaťročia, keď zostavuje zborník pre výchovu demokratickej ženy *Žena novej doby* (1938/1939). Pri Z. Jesenskej sa dá implicitne predpokladať aktivity v ženskom hnutí, keďže sa angažovala v spolku *Živena*, jej záujem bol však intenzívny, čo ukazujú texty z konca desaťročia, napríklad pri jej boji proti sentimentalizovanému obrazu ženy v literatúre, ale aj pri jej neskoršom vystúpení proti proponentom zákona o obmedzení ženského štúdia, ktorý bol predložený po vzniku slovenského štátu (Jesenská 1941a: 320–327).

V ich úvahách nad povahou kritiky a úlohou kritikov sú prítomné tézy, ktoré nachádzajú ozveny aj v dobovo významných polemikách o kritike. Hoci sa A. Göllnerová svojím kritickým článkom usilovala obhájiť vlastný kritizovaný preklad, zároveň reagovala na dobový problém verbalizácie. Ten si detailnejšie všíma aj Z. Jesenská, ktorá svoj text píše v období, keď sa lyrizácia a ornamentalizácia jazyka čoraz intenzívnejšie prejavujú v próze naturizmu. Nezameriava sa ale na jazyk prózy, ale na jazyk kritiky. Sledovaná sonda tak čiastkovo zachytáva niekoľko momentov z tvorby oboch autoriek, ktoré zasadzuje do spoločensko-historického kontextu premien sociálnej roly ženy.

- DANČOVÁ, Zlata, 1937a. Dievčenská mladosť v diele B. Benešovej. *Prúdy*, roč. 21, č. 10, s. 620-626.
- DANČOVÁ, Zlata, 1937b. Ironický akcent v Timravinom diele. *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 5, č. 1, s. 33-37.
- FELIX, Jozef, 1946. O nové cesty v próze. Problém „anjelských zemí“ v našej literatúre. *Elán*, roč. 16, č. 3-4, s. 6-7.
- GÖLLNEROVÁ, Alžbeta, 1931a. Szenes Piroška: Csillag a homlokán. *Elán*, roč. 2, č. 7, s. 7.
- GÖLLNEROVÁ, Alžbeta, 1931b. Miklós Halász: Szempontok a csehszlovák politikához. *Prúdy*, roč. 15, č. 2, s. 114-118.
- GÖLLNEROVÁ, Alžbeta, 1932. Zsigmond Móricz: Forr a bor. *Prúdy*, roč. 16, č. 7, s. 426-427.
- GÖLLNEROVÁ, Alžbeta, 1933. Kritika kritiky. *Prúdy*, roč. 17, č. 6, s. 277-278.
- GÖLLNEROVÁ, Alžbeta, 1934. Szabó Dezső. *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 1, č. 4-5, s. 170-178.
- GÖLLNEROVÁ, Alžbeta, 1937a. Francúz-revizionista. *Slovenský denník*, roč. 20, č. 283, s. 4.
- GÖLLNEROVÁ, Alžbeta, 1937b. Géza Féja: Viharsarok. *Prúdy*, roč. 21, č. 5-6, s. 349-358.
- GÖLLNEROVÁ, Alžbeta, 1937c. Na obranu maďarskej literatúry. *Slovenský denník*, roč. 20, č. 94, s. 4.
- GÖLLNEROVÁ, Alžbeta, 1937d. Illyés Gyula: Puszták népe. *Prúdy*, roč. 21, č. 1, s. 51-53.
- GÖLLNEROVÁ, Alžbeta, 1938a. Úvodné slovo. In ZIKMUNDOVÁ, Jarmila. *Žena novej doby. Kniha pre výchovu demokratickej ženy*. Bratislava: Tatra.
- GÖLLNEROVÁ, Alžbeta, 1938b. Úloha slovenskej ženy pri obrode spoločenskej. Bratislava: Tatra. Dostupné z: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1741/Gollnerova-Gwarkova_Zena-novej-doby/2
- GÖLLNEROVÁ, Alžbeta - ZIKMUNDOVÁ, Jarmila, 1939. *Žena novej doby. Kniha pre národnú výchovu ženy*. Vlastným nákladom. Prešov: Pallas.
- GREGOROVÁ, Hana, 1928. Žena dnes. *Hlas*, roč. 7, č. 5, s. 88-90.
- HUŠKOVÁ-FLAJŠHANSOVÁ, Jindřiška, 1932. Hlavní postavy a osudy žen v Gal'sworthyho „Forsytech“. *Prúdy*, roč. 16, č. 5, s. 289-291.
- JESENSKÁ, Zora [el.], 1933a. Ilja Erenburg: Jediný front. *Živena*, roč. 23, č. 2, s. 53-54.
- JESENSKÁ, Zora [el.], 1933b. J. C. Hronský: Podpolianske rozprávky. *Živena*, roč. 23, č. 4, s. 114-115.
- JESENSKÁ, Zora [el.], 1933c. Peter Jilemnický: Pole neorané. *Živena*, roč. 23, č. 2, s. 51-52.
- JESENSKÁ, Zora, 1935a. Martin Rázus: Bača Putera. *Živena*, roč. 25, č. 2, s. 54.
- JESENSKÁ, Zora, 1935b. Knut Hamsun: Hlad. *Živena*, roč. 25, č. 4, s. 119-120.
- JESENSKÁ, Zora, 1937a. Musí to byť? *Elán*, roč. 8, č. 5, s. 4.
- JESENSKÁ, Zora, 1937b. Timrava. *Živena*, roč. 27, č. 10, s. 241-248.
- JESENSKÁ, Zora, 1939. O knihe, podobnej víchrici a prameňu. *Živena*, roč. 29, č. 4, s. 96-99.
- JESENSKÁ, Zora, 1941a. O obmedzení ženského štúdia. *Živena*, roč. 31, č. 11-12, s. 320-327.
- JESENSKÁ, Zora, 1941b. Vidím ťa, básnik. *Živena*, roč. 31, č. 10, s. 277-281.
- JESENSKÁ, Zora, 1942. Poetka, umelkyňa. *Živena*, roč. 32, č. 3, s. 74-78.
- JESENSKÁ, Zora, 1943. Ženské postavy u Dostojevského. *Živena*, roč. 33, č. 12, s. 24-29.
- JESENSKÁ, Zora. 1946. Slovenky v kultúrnom a verejnom živote. *Živena*, roč. 35, č. 11-12, s. 244-251.
- JESENSKÁ, Zora. 1947. Problém „Babylon“. *Živena*, roč. 37, č. 5-6, s. 168-176.
- JESENSKÁ, Zora, 1951. Sebakritika Zory Jesenskej (o preklade Tichého Donu). *Kultúrny život*, roč. 6, č. 23, s. 5.
- JESENSKÁ, Zora, 1952. Niekoľko poznámok k diskusii o preklade Tichého Donu. *Slovenská reč*, roč. 17, č. 9-10, s. 301-307.

- JESENSKÁ, Zora, 1963 [1939]. Nad knižkou našich starých mám. In JESENSKÁ, Zora. *Vyznania a šarvátky*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, s. 90-96.
- JESENSKÁ, Zora, 1963 [1954]. O národnom alebo nenárodnom charaktere Karvašovho románu. In JESENSKÁ, Zora. *Vyznania a šarvátky*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, s. 123-129.
- JESENSKÁ, Zora, 1965. Paradoxy Dostojevského. *Revue svetovej literatúry*, roč. 1, č. 1, s. 174-179.
- JESENSKÁ, Zora, 2019 [1969]. První rázné vystoupení policie Slovenské socialistické republiky. *Tvorba*, roč. 29, č. 1, s. 94-96.
- KOSTOLNÝ, Andrej, 1935. Stav a úlohy slovenskej kritiky. *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 3, č. 10, s. 481-487.
- KRČMÉRY, Štefan, 1930. Jazyk slovenských učebníc. *Slovenské pohľady*, roč. 46, č. 11-12, s. 811-813.
- MRÁZOVÁ, Lea, 1933. Zsigmond Móric: Zatratené zlato. *Slovenské pohľady*, roč. 49, č. 4, s. 251-252.
- MRÁZOVÁ, Lea, 1936. Z korešpondencie Jozefa M. Hurbana s Annou Hurbánovou. *Živena*, roč. 26, č. 8-9, s. 197.
- PIŠÚT, Milan, 1936. Pár glos k súčasnej literárnej kritike. *Elán*, roč. 7, č. 6, s. 1-2.
- PONIČAN, Ján [PONIČAN, Ján Rob], 1940. Kriticky o kritikoch. *Elán*, roč. 10, č. 6, s. 3.
- SZATHMÁRY-VLČKOVÁ, Viera, 1930. Moderná žena-literárka. *Elán*, roč. 1, č. 1, s. 4.
- VÁCLAVÍKOVÁ-MATULAYOVÁ, Margita, 1936. Nositeľky Nobelovej ceny. Grazia Deledda. *Živena*, roč. 26, č. 1, s. 9.
- VAJANSKÝ, Svetozár Hurban, 1904. O ženskej otázke. *Národné noviny*, roč. 35, č. 111 (15. 9. 1904), s. 1-2.

Literatúra

- BAKOŠ, Emil Oliver, 2003. *Literárno-historické a kritické práce Dr. Alžbety Göllnerovej-Gwerkovej*. Topoľčany: vlastným nákladom. ISBN 8096891782.
- BYSTRZAK, Magdalena, 2020. Fragmenty a spojivá. K Alžbete Göllnerovej-Gwerkovej. In BYSTRZAK, Magdalena – PASSIA, Radoslav – TARANENKOVÁ, Ivana, ed. *Kontakty literatúry. Modely, identity, reprezentácie*. Bratislava: Veda, s. 153-169. ISBN 978-80-224-1856-0.
- BYSTRZAK, Magdalena, 2021. *Kritik v spoločnosti. Spory Alexandra Matušku (1930 – 1938)*. Bratislava: Veda. ISBN 9788022418799.
- BYSTRZAK, Magdalena, 2025. Územie možného. K situácii slovenských autoriek v 19. storočí. In TARANENKOVÁ, Ivana – BYSTRZAK, Magdalena – KOLIOVÁ, Marianna – PALKOVIČOVÁ, Eva – SCHMARCOVÁ, Ľubica, ed. *Rozbiehavá jednota*. Bratislava: Veda, s. 95-116. ISBN 9788022420792.
- DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, Gabriela, 2019. *Živena v politických režimoch 19. a 20. storočia*. In KODAJOVÁ, Daniela, ed. *Živena. 150 rokov spolku slovenských žien*. Bratislava: Slovart, s. 99-182. ISBN 9788055641492.
- DUDEKOVÁ, Gabriela, 2011. Diskurz o poslaní vzdelaných žien pred a po roku 1918. In DUDEKOVÁ, Gabriela, ed. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava: Veda, s. 94-116. ISBN 9788022411899.
- FARKAŠOVÁ, Etela, 2000. Historické premeny obrazov ženy v literatúre: Pokus o feministické/gynokritické čítanie. In KICZKOVÁ, Zuzana, ed. *Otázky rodovej identity vo výtvarnom umení, architektúre, filme a literatúre*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 141-160. ISBN 80-223-1429-3.
- FELSKI, Rita, 2008. *Uses of Literature*. Oxford: Blackwell Publishing. ISBN 978-1-4051-4723-1.
- FELSKI, Rita, 2015. *The Limits of Critique*. Chicago – London: The University of Chicago Press. ISBN 978-0-226-29403-2.
- GRUSKOVÁ, Anna, 2023. *Tichý pobyt na Ulici Gwerkovej-Göllnerovej*. Banská Bystrica: Literárna bašta. ISBN 9788082830227.
- HAJDUČEKOVÁ, Ivica, 2019. *Časopis Živena v rokoch 1919 – 1928*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika. ISBN 978-80-8152-817-0.
- HAMADA, Milan. 1994 [1991]. Naša pani Zora Jesenská. In HAMADA, Milan. *Sižyfovský údel*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, s. 230-235. ISBN 9788022005753.

- HECZKOVÁ, Libuše, 2009. *Píšíci Minervy: Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 978-80-7308-282-6.
- HOLLÝ, Karol, 2011. *Ženská emancipácia: diskurz slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia*. Bratislava: Historický ústav SAV. ISBN 978-80-89396-16-0.
- HUČKOVÁ, Dana, 2019. Ženská emancipácia ako literárna téma začiatku 20. storočia. In HABAJ, Michal – HUČKOVÁ, Dana, ed. *Modernizmus v pohybe*. Bratislava: Veda, s. 18-58. ISBN 978-80-224-1797-6.
- CHMEL, Rudolf, 1991. *Dejiny slovenskej literárnej kritiky*. Bratislava: Tatran.
- CHMEL, Rudolf, ed., 1981. *Myšlienka a tvar. Slovenská literárna esej*. Bratislava: Tatran.
- KANDA, Roman, 2024. Co je postkritika a postkritické čtení. *Česká literatura*, roč. 72, č. 6, s. 724-739. ISSN 0009-0468.
- KODAJOVÁ, Daniela, 2011. Odborné vzdelávanie ako predpoklad a prostriedok emancipácie. In DUDEKOVÁ, Gabriela, ed. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava: Veda, s. 149-175.
- KRAUS, Cyril, 1991. *Začiatky slovenskej kritiky. Literárna kritika v slovenskom klasicizme a romantizme*. Bratislava: Veda.
- KUSÝ, Ivan, 1979. *Slovenská literárna kritika*. 2. zväzok. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- KUSÝ, Ivan, 1981. *Slovenská literárna kritika*. 3. zväzok. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- LENDEROVÁ, Milena, 2025. *Česká žena*. Praha: Paseka. ISBN 9788076375079.
- MAŤOVČÍK, Augustín a kol., 1994. *Slovenský biografický slovník*. VI. zväzok. T – Ž. Martin: Matica slovenská. ISBN 80-7090-111-X.
- PETRÍK, Vladimír, 1981. Úlohy a možnosti kritiky v prelomovom období literatúry. In BAGIN, Albin, ed. *Funkcia umeleckej kritiky*. Bratislava: Tatran, s. 31-48.
- PETRÍK, Vladimír, 1992. Kritička Zora Jesenská. *Romboid*, roč. 27, č. 4, s. 4-7. ISSN 0231-6714.
- RUDINSKY, Norma, 1991. *Incipient Feminists: Women Writers in the Slovak National Revival*. Ohio: Slavica Publishers. ISBN 0893572209.
- VALENTOVIC, Štefan a kol., 1987. *Slovenský biografický slovník*. II. zväzok. E – J. Martin: Matica slovenská.
- VANGOROVÁ, Martina, 2023a. Literárnokritické myslenie Pavly Maternovej (cez prizmu kvalitatívnej analýzy literárnokritických príspevkov v periodiku *Ženský svet*). In *Slavica Iuvenum XXIV*. Ostrava: Ostravská univerzita, s. 355-365. DOI: doi.org/10.15452/SlavicaIuvenum.XXIV.36 ISBN 9788075993762.
- VANGOROVÁ, Martina, 2023b. *Literárnokritické myslenie v 1. polovici 20. storočia (na materiáli vybraných časopisov pre ženy)*. Dizertačná práca. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta. Dostupné z: <https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioForm&sid=925BFB95FAA30F229093CD019FoC>

Elektronické zdroje

- DUDEKOVÁ, Gabriela – MANNOVÁ, Elena, 2006. Rodové vzťahy a postavenie žien v období modernizácie. Výsledky najnovších výskumov. *Človek a spoločnosť* [online], roč. 9, č. 4, s. 1-5. ISSN 1335-3608. Dostupné z: <https://tinyurl.com/k5km4jut>
- KODAJOVÁ, Daniela, 2006. Vyššie vzdelávanie dievčat na Slovensku v 19. storočí. *Človek a spoločnosť* [online], roč. 9, č. 4, s. 27-36. ISSN 1335-3608. Dostupné z: <https://tinyurl.com/5s5z4kaa>

Mgr. Adriána Pešková

Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Tajovského 40

974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

E-mail: adriana.peskova@umb.sk